ప్రాచీన, తొలిమధ్యయుగ భారతదేశ చరిత్ర

రాతియుగం నుండి 12 వ శతాబ్దం వరకు

ఉపీందర్ సింగ్

అనువాదం

కాకాని చక్రపాణి

దుర్గెంపూడి చంద్రశేఖర రెడ్డి

ఎమెస్కో

సంక్షిప్త విషయసూచిక

రచయిత్రి		xviii
ముందుమాట		xix
కృతజ్ఞతలు		xxii
ప్రాచీన మధ్యయుగ భారతదేశచరిత్ర పఠనంలో పాఠకులకు కొన్ని మార్గదర్శకాలు		xxv
రచయిత గురించి		xvi
ముందుమాట		xvii
ఉపోద్ఘాతం : తొలి భారత భూతకాల భావనలు		2
1.	సాహిత్య, పురావస్తు ఆధారాల అవగాహన	12
2.	పాతరాతియుగ, మధ్యరాతియుగ వేటగాళ్లు – ఆహార సేకరణదారులు	62
3.	ఆహారోత్పత్తికి పరివర్తనం : నవశిలా, నవశిలా–కాంస్యపాషాణ, కాంస్యపాషాణగ్రామాలు, సు. క్రీ.పూ. 7000–2000	102
4.	హరప్పా నాగరిత సు. క్రీ.పూ. 2600–1900	144
5.	సాంస్కృతిక సంప్రదాయాలు : గ్రంథాలు, పురాతత్త్వశాస్త్రం నుండి లభించిన చిత్రాలు, సు.క్రీ.పూ. 2000–600	198
6.	నగరాలు, రాజులు, పరిత్యక్తులు : ఉత్తరభారతదేశం, సు. క్రీ.పూ. 600–300	282
7.	శక్తి – శ్రద్ధ (అధికారం – ధర్మచింతన) : మౌర్యసామ్రాజ్యం, సు. క్రీ.పూ. 324–187.	352
8.	ప్రతిస్పందనలు – పరివర్తనలు సు. క్రీ.పూ. 200 – క్రీ.శ. 300	404
9.	సౌందర్య శాస్త్రం – సామ్రాజ్యం సు.క్రీ.శ. 300–600	516
10.	ప్రాదుర్భవిస్తున్న ప్రాంతీయ రూప విన్యాసాలు సు. క్రీ.శ. 600–1200	596
	పదకోశం	699
	Further Readings	702
	References	710
	కృతజ్ఞతలు	723

విషయసూచిక

రచయిత్రి xviii
ముందుమాట xix
కృతజ్ఞతలు xxii
ప్రాచీన మధ్యయుగ భారతదేశచరిత్ర పఠనంలో పాఠకులకు కొన్ని మార్గదర్శకాలు xxv
ఉపోద్ఘాతం : తొలి భారత భూతకాల భావనలు 2
ఉపఖండంలోని ముఖ్య భౌతిక మండలాలు 3
భారత భూతకాలాన్ని విభజించే మార్గాలు 4
తొలి భారత చరిత్రను గూర్చి మారుతున్న వ్యాఖ్యానాలు 7
కొత్త చరిత్రలు, రాయని చరిత్రలు 10

1

సాహిత్య, పురావస్తు ఆధారాల అవగాహన 12

చారిత్రక దృష్టికోణం నుండి ప్రాచీన గ్రంథాల అధ్యయనం 13
■ ప్రాచీన తాళపత్ర రాత ప్రతులు 14
చారిత్రక ఆధారాల వర్గీకరణ : భాష, ప్రక్రియ, విషయం 16
వేదాలు 17
రెండు సంస్కృత ఇతిహాసాలు : రామాయణం, మహాభారతం 18
■ పురాతత్త్వశాస్త్రం – మహాభారతం 20
■ రామాయణంలోని కాలక్రమానుగత పొరలు 21
పురాణాలు 22
ధర్మశాస్త్రాలు 23
■ ధర్మశాస్త్రాల సిద్ధాంతం – ఆచరణ 24
బౌద్ధ సాహిత్యం 24
■ బౌద్ధ సన్యాసినుల పాటలు 25
జైన సాహిత్యం 26
సంగం సాహిత్యం – తరువాతి తమిళగ్రంథాలు. 27
■ రెండు తమిళ ఇతిహాసాల గాథలు 28
తొలి కన్నడ, తెలుగు సాహిత్యాలు 29
ఇతర ప్రాచీన గ్రంథాలు, జీవిత చరిత్రలు, చరిత్రలు 30
■ బాణభట్టు – ఆయన రాసిన నృపజీవిత చరిత్ర 31
ప్రాచీన భారతీయ చారిత్రక సంప్రదాయాల స్వభావం 32
విదేశీ రచయితల కథనాలు 33
■ హిందువుల లేఖన విధానంపై అల్ – బిరూనీ మాటలు 34
పురాతత్త్వశాస్త్రం - తొలి భారతీయ భూతకాలం 35
పురాతత్త్వంలోని శాస్త్రీయ సాంకేతికతలు 38
■ అణుధార్మిక కర్బన కాల నిర్ణయం 39
పురావస్తు సాక్ష్యాన్ని వ్యాఖ్యానించడం 40
మానవజాతి – పురాతత్త్వశాస్త్రం 41
స్థల పరిరక్షణ 42
■ సాంకేతికతలో సామాజిక, సాంస్కృతిక అంశాలు 43
శాసన శాస్త్రం : శాసనాల అధ్యయనం 44
ప్రాచీన, తొలిమధ్యయుగపు లిపులు 44
ప్రాచీన, తొలిమధ్యయుగపు శాసనాలలోని భాష 45
■ చదివిన (జ్ఞాత), చదవని (అజ్ఞాత) లిపులు 46–47
శాసనాల కాలనిర్ణయం 48
■ ప్రాచీన యుగాల తేదీలను ఎలా ఆధునికపు తేదీలుగా మార్చవచ్చు? 49
శాసనాల వర్గీకరణ 49
■ మృత్యు స్మారక శిలలు 50
చరిత్రకు ఆధారంగా శాసనాలు 51
■ ఓ ప్రాచీన కాలపు రంగస్థలం, ఓ ప్రాచీన కాలపు ప్రేమ కథ 52
ముద్రాశాస్త్రం : నాణాల అధ్యయనం 53
భారతీయ నాణాల సంక్షిప్త చరిత్ర 54
చరిత్రకు ఆధారాలుగా నాణాలు 58
■ క్షత్రపులు. శాతవాహనుల నాణాల సమర్థింపు ముద్రలు 60
నిర్ధారణలు 61

2

పాతరాతియుగ, మధ్యరాతియుగ వేటగాళ్లు – ఆహార సేకరణదారులు 62

భౌమ యుగాలు - మానవ సదృశ రూప పరిణామం 64
■ మానవుడంటే అర్థమేమిటి? 67
భారత ఉపఖండంలో మానవ సదృశజీవుల అవశేషాలు 68
ప్రాచీన - పరిసరాలు 70
భారతీయ శిలాయుగ వర్గీకరణ 71
పాతరాతి యుగం 73
క్రింది పాతరాతి యుగ స్థలాలు
■ క్రింది పాతరాతి యుగానికి చెందిన విలక్షణ శిలాపరికరాలు 74
■ ఇస్లాంపూర్ : శిలా పరికరాల తయారీ కేంద్రం 78
మధ్యపాతరాతి యుగ స్థలాలు 79
■ లెవెల్లా సాంకేతికత 80
పై పాతరాతి స్థలాలు 82
■ పై పాతరాతి యుగపరికరాలు 83
ప్రాచీన శిలా (పాతరాతి యుగపు) కళ – ఆరాధన – ఉపాసనా పద్ధతులు 84
■ నిప్పు కోడిపెంకు పూసలు 85
పాతరాతి యుగపు వేటగాళ్లు, సేకరణదారుల జీవన విధానాలు 86
■ ఆహార వనరులు – అప్పుడూ, ఇప్పుడూ 87
మధ్యరాతి యుగం 88
మధ్యరాతి యుగ స్థలాలు 88
■ సూక్ష్మ శిలా పరికరాలు 90
■ మధ్యశిలా యుగ స్థలాల్లో జంతువుల అస్థికలు 92
■ సమాధులు, జీవనభృతి, ఆవాస నమూనాలు 93

■ రక్త స్ఫటికం కోసం ప్రయాణం 94
మధ్యశిలా యుగ కళా ఔన్నత్యం 97
నిర్ధారణలు 101

3

ఆహారోత్పత్తికి పరివర్తనం : నవశిలా, నవశిలా–కాంస్యపాషాణ, కాంస్యపాషాణగ్రామాలు, సు. క్రీ.పూ. 7000–2000 102
కొత్తరాతి యుగం - ఆహారోత్పత్తి ప్రారంభం 103
పెంచుకోవట మెందుకు? 105
పురావస్తు ప్రమాణాల్లో పశుపాలన, ఆహారోత్పత్తుల గుర్తింపు 107
■ ప్రాచీన వృక్ష అవశేషాల విశ్లేషణ 108
భారత ఉపఖండంలో ఆహారోత్పత్తికి పరివర్తనం 109
భారతీయ ఉపఖండంలోని తొలి గ్రామ ఆవాసాలు, సు. క్రీ.పూ. 7000–3000 110
వాయవ్యంలో 110
వింధ్య సరిహద్దులు, ఇతర ప్రాంతాలు 118
కొత్త రాతియుగం, నవ్యశిలా – కాంస్య పాషాణ యుగం, కాంస్య పాషాణయుగపు సమాజాలు, సు. క్రీ.పూ. 3000–2000 121
ఉత్తరం, వాయవ్య దిశల్లో 121
■ బుర్జహోం గుంటలలో వాస్తవంగా జనులు నివసించారా? 122
రాజస్థాన్ 125
మాళ్వా ప్రాంతం 129
పశ్చిమ దక్కను 130
మధ్య గంగా మైదానం – తూర్పు భారతదేశం *130*
దక్షిణ భారతం 134
■ బూడిద దిబ్బల రహస్యం 136
■ కొత్తరాతి యుగపు బుడిహాల్‌లో సామూహిక విందు 137
తొలి రైతుల జీవితాలు 139
పూజ, విశ్వాస వ్యవస్థలో మార్పులు 142
■ మట్టి స్త్రీ బొమ్మలు – సామాన్య స్త్రీలవా లేక దేవతలవా? 142
నిర్ధారణలు 143

4

హరప్పా నాగరికత సు. క్రీ. పూ. 2600–1900 144
నాగరికత, పట్టణీకరణ : నిర్వచనాలు-అంతఃసూచనలు 145
■ చైల్డ్ అభిప్రాయంలో నగరాల 10 లక్షణాలు 146
ఇటీవలి ఆవిష్కరణలు - మారుతున్న దృక్కోణాలు 148
అది హరప్పా, సింధు లేక సింధు - సరస్వతీ నాగరికతా? 150
మూలం : తొలిహరప్పాదశలోని ప్రాముఖ్యత : 151
■ వికేంద్రక సిద్ధాంతాలతో సమస్యలు 153
తొలి, పరిపక్వ హరప్పాదశల మధ్య ఉన్న సంబంధం 158
పరిపక్వ హరప్పా ఆవాసాల సామాన్య లక్షణాలు 159
కొన్ని హరప్పా, నగరాలు, పట్నాలు, గ్రామాల రూపరేఖలు 162
హరప్పా జీవనాధార వైవిధ్యం 169
■ షికార్‌పూర్‌లో జంతువుల ఎముకలు 171
హరప్పా చేతి విద్యలు - సాంకేతికతలు 172
■ రాతితో, లోహంతో శిల్పాలు 176
■ పొడుగయిన కురువింద పూసల తయారీ 178
వర్తక - వాణిజ్య జాలం 178
■ ఆఫ్ఘనిస్తాన్‌లోని ఓ ప్రముఖ స్థావరం – షోర్తుఘై 183
రాత స్వభావం, ప్రయోజనాలు 184
మత, అంత్యక్రియల ఆచారాలు 185
■ మనిషా, దేవుడా లేక దేవతా? 187
హరప్పా ప్రజలు 188
■ 'అగ్ని పీఠాలు' 188
■ హరప్పా ప్రజల ఆరోగ్యమెలా ఉండేది? 190
పాలక శ్రేష్ఠులు 191
■ రాజ్య నిర్వచనం 192
■ పురోహిత–రాజు? 194
పట్టణ జీవిత క్షీణత 194
తరువాతి హరప్పా దశ ప్రాముఖ్యం 196
నిర్ధారణలు 197

5

సాంస్కృతిక సంప్రదాయాలు: గ్రంథాలు, పురాతత్త్వశాస్త్రం నుండి లభించిన చిత్రాలు, సు.క్రీ.పూ. 2000–600 198
గ్రంథాల సందర్శనం 200
వేదాలను చారిత్రక ఆధారాలుగా ఉపయోగించటం 200
■ ఋగ్వేద కాలం 201
భారత – ఆర్యులెవరు? 202
ఋగ్వేద సంహితలోని 'వంశ' మండలాలలో ప్రతిఫలించే సంస్కృతి 203
తెగలు – యుద్ధాలు 203
■ యుద్ధమంత్రం (ఋగ్వేద సంహిత 6.75) 204
పశుపోషణ, వ్యవసాయం, ఇతర వృత్తులు *205*
■ వంశానుగత బంధుత్వం, వంశం, తెగ 206
ఋగ్వేదంలో వర్ణం 209
స్త్రీ, పురుషులు, గృహం 209
■ కుటుంబం–ఇల్లు 211
మతం: దేవతల నుద్దేశించిన యజ్ఞయాగాదులు 212
■ ఇంద్రస్తుతి : (ఋగ్వేదం 2.12) 214
■ సోమవృక్షం (మొక్క), దాని రసం 215
తరువాతి వేదగ్రంథాల చారిత్రక పరిస్థితులు, పరిసరాలు 216
నిత్యజీవన అంశాలు 216
రాజరిక ప్రాదుర్భావం 217
■ ఆభరణ సమర్పణ ఉత్సవం 219

వర్ణ అంతరవుల వ్యవస్థ 220
■ పురుష సూక్తం (ఋగ్వేదం 10.90) 221
లింగ విభేదం, కుటుంబం/ఇల్లు 223
మతం, కర్మకాండ, తాత్త్వికత 224
బ్రాహ్మణ గ్రంథాలలో యజ్ఞ కర్మకాండ 224
■ నాసదీయ మంత్రం (ఋగ్వేదం 10.129) 225
■ యజ్ఞ ప్రదేశం 226
ఉపనిషత్తులు 226
■ ఉద్దాలక అరుణి అభిప్రాయంలో 'ఆత్మ' 227
ప్రజాదరణ పొందిన విశ్వాసాలు–ఆచారాలు 229
■ అధర్వవేద మంత్రతంత్రాలు 229
ఉపఖండంలోని వివిధ ప్రాంతాల పురాతత్త్వరూపం
సు.క్రీ.పూ.2000-500 230
కొత్తరాతియుగ – కాంస్యరాతి యుగ సంస్కృతులు 230
వాయవ్యం–ఉత్తరం 230
■ సెమెటరీ–హెచ్ మృణ్మయ పాత్రలపై పౌరాణిక చిత్రాలు 231
భారత–గంగా విభాగం, ఎగువ గంగాలోయ,
నదీ మధ్యప్రాంతం 233
మలిహరప్పాదశ 233
■ సనౌలీ గోరీల దొడ్డి 234
కాషాయ రంగు మృణ్మయ పాత్ర సంస్కృతి 235
రాగి కుప్పలు 238
■ రాగి మానవాకారం 240
నదుల మధ్య ప్రదేశంలో నలుపు–ఎరుపు పాత్రలదశ 240
■ నలుపు–ఎరుపు పాత్రలు 241
పశ్చిమ భారతదేశం 241
మధ్య గంగాలోయ 243
తూర్పు భారతదేశం 246
ఈశాన్యం 247
మధ్యభారతంలోని సాంస్కృతిక పరంపర : 248
అహర్ సంస్కృతి 248
మాల్వా సంస్కృతి 249
దక్కనులో కాంస్య పాషాణ యుగపు రైతులు
మలిహరప్పా, మాల్వా సంస్కృతులు 250
■ దైమాబాద్ కంచు బొమ్మలు 253
దక్కను జోర్వే సంస్కృతి 254
■ ఈనాంగావ్ ప్రజల ఆహారం, పోషణ, ఆరోగ్యం 256
■ శీర్ష సహిత, రహిత దేవతలు 257
దక్షిణ భారతంలోని కొత్తరాతి – కాంస్య పాషాణ స్థలాలు 259
■ రాళ్లపై బొమ్మలు 261
రాగి నుండి ఇనుముకు : ఉపఖండంలోని తొలి
అయఃయుగ సంస్కృతులు 263
భారతీయ బృహత్ శిలలను గూర్చిన వివరణ 265
వాయవ్య ప్రాంతం 268
భారత–గంగా మైదానం ఎగువ గంగాలోయ : చిత్రిత
బూడిదరంగు పాత్రల సంస్కృతి 269
■ చిత్రిత బూడిదరంగు పాత్రలు 271
రాజస్థాన్‌లోని ఆధారాలు 272
మధ్య, దిగువ గంగా లోయ 273
మధ్య భారతం 274
దక్కను 274
దక్షిణ భారతం 275
■ బృహత్ శిలా (దేవ) మానవరూపాల ప్రహేళిక 277
అయః సాంకేతికత ప్రభావం 278
సాహిత్య, పురాతత్త్వ ఆధారాలకు సహసంబంధం
ఆపాదించాల్సిన సమస్య 279
నిర్ధారణలు 281

6

నగరాలు, రాజులు, పరిత్యక్తులు : ఉత్తరభారతదేశం, సు. క్రీ.పూ. 600–300 282

సాహిత్య, పురాతత్త్వ ఆధారాలు 284
■ పాణిని : అతడి అష్టాధ్యాయి 284
■ ఉత్తరపు నలుపు మెరుగు పాత్రలు 286
■ తక్షశిల గుర్తింపు 291
గణాలు, సంఘాలు 292
■ శాక్యుల, కోసలేయుల మధ్య సంఘర్షణలు 292
■ వజ్జీయులను ఎలా జయించాలన్న విషయంలో
వస్సకారుడు బుద్ధుని సలహా కోరటం: 294
■ మగధ తొలి వంశాల కాలక్రమం 296
రాజకీయ సంఘర్షణలు - మగధ సామ్రాజ్య ప్రగతి 296
■ అజాత శత్రువు బుద్ధుడిని సందర్శించడం 297
పర్షియా, మాసిడోనియా దండయాత్రలు 300
■ మల్లదుర్గపు ముట్టడి 302
భూమి, వ్యావసాయిక విస్తరణ 302
గ్రామం నుండి పట్టణానికి : అత్రంజిఖేరా ఉదాహరణ 304
నగరజీవిత ప్రాదుర్భావం 306
■ అడవిపట్ల సంవేదన 306
తొలి చారిత్రక నగరాల గూర్చిన పురాతత్త్వ, సాహిత్య చిత్రాలు 307
వాయవ్యం 308
భారత – గంగా మైదానం, ఎగువ గంగాలోయ,
నదీ మధ్య దేశం 309
మధ్య, దిగువ గంగాలోయ 311
మధ్యభారతం, దక్కను 315
పట్టణ వృత్తులు, చేతివృత్తులు, వర్తక సంఘాలు, డబ్బు 315
కొత్త సమాజిక శ్రేష్ఠులు : గహపతి, సెత్థిలు 317
వ్యాపారం, వ్యాపారస్థులు 317
వర్గం, బంధుత్వం, వర్ణం, కులం 320
■ ఆపద్ధర్మాలు 321
■ వర్ణం–జాతి (కులం) 322

లింగభేదం, కుటుంబం, సంసారం 324
■ గృహ్యసూత్రాల ప్రకారం వివాహం 327
పరిత్యాగ సంప్రదాయం 330
■ సామన్నఫల సూత్త 330
ఆజీవకులు 332
తొలి బౌద్ధం
బుద్ధుని జీవితం 333
బుద్ధుని బోధనలు 334
■ పడవ సాదృశ్యం 335
బౌద్ధ సంఘం – సామాన్య జనం 337
బౌద్ధ ప్రబోధాల సామాజిక అంతర్భావాలు 339
■ అంబత్త సుత్తం 339
బౌద్ధం: స్త్రీలు 341
■ పటాచార పాట 341
■ సన్న్యాసినులపై విధించే అష్ట నియతాలు 342
■ సప్తవిధ పత్నులు 343
తొలికాలపు జైనం
జైన తీర్థంకరులు, వర్ధమాన మహావీరుడు 344
యథార్థం పట్ల జైనుల అవగాహన 345
■ విముక్తుడయిన మనిషి 347
జైన శిక్షణ 347
■ భూ జీవులను చంపడం 348
జైన, లౌకిక సంఘ సామాజిక నిర్మాణాలు 349
■ నిజమయిన బ్రాహ్మణుడు 349
■ మల్లి లేక మల్లినాథుడు 350
నిర్ధారణలు 351

7

శక్తి – శ్రద్ధ (అధికారం – ధర్మచింతన) : మౌర్యసామ్రాజ్యం, సు. క్రీ.పూ. 324–187. **352**
మౌర్యుల కాలానికి ఉన్న ప్రముఖ ఆధారాలు 354
కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రం 354
■ అర్థశాస్త్రం లోని మాటల ఆవృత్తుల సాంఖ్యక విశ్లేషణ 355
మెగస్తనీసు ఇండికా 356
■ మెగస్తనీసుపై గ్రీకుల అభిప్రాయాలు 357
అశోకుని శాసనాలు 359
■ అశోకుని శాసనాల భిన్న వర్గాలు, వాటి స్థానం 360
పురాతత్త్వ, ముద్రా (నాణె) శాస్త్రం సాక్ష్యం 361
■ మహాస్థాన్, సోహ్‌గౌరా శాసనాలలో కరువు ఉపశమన (సహాయ) ప్రస్తావనలు 362
మౌర్యవంశం 362
■ అశోకుడి గురించిన కథలు – గాథలు 365
■ కనగన హళ్లిలో అశోకుని శిలాచిత్రం 366
సాహిత్య, పురాతత్త్వ నగర చిత్రాలు 367
■ ఆరియన్, ఏలియన్‌ల కథనాలలోని పాటలీపుత్రం, రాజప్రాసాదం 368
గ్రామీణ, పట్టణ జీవితపు కొన్ని అంశాలు 372
మౌర్య సామ్రాజ్య స్వభావం - నిర్మాణం 374
■ రాజుకు కౌటిల్యుడు సూచించిన సమయ ప్రణాళిక 376
■ మెగస్తనీసు అభిప్రాయంలో (స్ట్రాబో రాత ద్వారా) రాజు జీవితం 377
■ శిలా శాసనం – 6 (గిర్నార్ పాఠం) 379
■ మౌర్యుల రాజ్యం – అటవీ జనాలు 383
అశోకుడు - బౌద్ధం 384
■ అల్ప శిలాశాసనం – 1 (రూపనాథ్ పాఠం) 385
అశోకుడి 'ధమ్మం' 386
■ 5వ స్తంభశాసనం (ఢిల్లీ – తోప్రా స్తంభం) 387
■ 13 వ శిలాశాసనం (షాహ్‌బాజ్‌ఘర్ పాఠం) 388
■ తన విజయాన్ని గురించి అశోకుడి అంచనా : షేరె కూనాలోని గ్రీకు – ఆరమాయిక్ శాసనం 390
శిల్పం - వాస్తువు 391
■ చూనార్‌లోని ప్రాచీన, ఆధునిక రాళ్లగనులు 393
■ అశోకుడి స్తంభాల మధ్యయుగ, ఆధునిక చరిత్రలు 395
■ దేవోర్ కోథర్‌లో అశోక స్తూప ఆవిష్కరణ 399
మౌర్య సామ్రాజ్య పతనం 400
■ పార్థం యక్షుడు, అప్పుడూ – ఇప్పుడూ 401
నిర్ధారణలు 403

8

ప్రతిస్పందనలు – పరివర్తనలు సు. క్రీ.పూ. 200 – క్రీ.శ. 300 –400 **404**
ఉత్తర భారత రాజకీయ చరిత్ర 407
శుంగులు 407
■ హేలియోడోరస్ స్తంభశాసనం, బేస్‌నగర్ 408
ఇండో – గ్రీకులు 409
■ ఇండో–గ్రీకు నాణాలు 410
శక–పహ్లవులు లేక స్కైథో–పార్థియనులు 411
కుషాణులు 412
■ రబటక్ శాసనం 414
పశ్చిమ భారతంలో శకక్షత్రపులు 415
■ ఒక సరస్సు, ఒక తుఫాను, ఒక రాజు 417
దక్కనులో శాతవాహన సామ్రాజ్యం 418
■ నానేఘాట్ గుహలో రాచప్రతిమాశాల 419
సుదూర దక్షిణాన రాజులు - నాయకులు : చేర, చోళ, పాండ్యులు 421
■ రాచ భేరీ 423
■ సంఘోల్‌లోని వృక్ష అవశేషాలు 425
గ్రామాలు - నగరాలు 426
వాయవ్య ప్రాంత నగరాలు 426
భారత – గంగా మైదాన ప్రాంతం, ఎగువ గంగాలోయ 428
మధ్య, దిగువ గంగా లోయ; తూర్పుభారతం 431
■ చంద్రకేతుఘర్ 433

మధ్య, పశ్చిమ భారతం 434
దక్కనులోని నగరాలు, పట్నాలు. 435
సుదూర దక్షిణ నగరాలు 438
■ 'మదురైక్కంచి' లో మదురై ! 439
చేతి వృత్తులు, సంఘాలు 442
■ కోటీదారులుగా సంఘాలు 444
వర్తకం - వర్తకులు 445
■ ప్రాచీన కాలపు ప్రయాణికులు 446
సుదూర ప్రాంతాలతో వాణిజ్యం 447
■ 'పట్టినప్పాలై'లో కావేరీ పట్టినం 448
ప్రాచ్య, ఆగ్నేయ ఆసియాతో వర్తకం 448
భారత – రోమన్ వర్తకం 452
■ ఎరిథ్రియన్ సముద్రం గూర్చి పెరిప్లస్ 452
■ ఆరికమేడులోని ఇటీవలి తవ్వకాలు 455
వర్తకం, వర్తకుల విస్తృత పాత్ర 457
ఉత్తర భారతం, దక్కనులలో సామాజిక మార్పుల
రూపాలు వర్ణం, కులం, లింగభేదం 458
■ సామాజిక చరిత్రకు స్రోతస్సయిన జాతక కథలు 461
తొలి చారిత్రక దక్షిణ భారతంలో సమాజం 462
■ ప్రాచీన తమిళ ప్రేమగీతం 463
■ వీరమరణం 465
దార్శనిక పరిణామాలు : ఆస్తిక, నాస్తిక సంప్రదాయాలు 466
■ భగవద్గీత 469
సిద్ధాంతాల చట్రానికి అతీతంగా మతచరిత్ర పరామర్శ 470
యక్ష – యక్షిణులు, నాగులు – నాగినుల పూజ 471
దేవతలు, పూజతొట్లు, ఆలయాలు 472
వైదిక కర్మకాండలు, విధివిధానాలు 473
పౌరాణిక హిందూమతం 474
శైవం 475
వైష్ణవ దేవతల రూపకల్పన 477
■ అగాథోక్లిస్ నాణాలపై కృష్ణ, బలరాములు 479
శక్తి పూజ 480
మహాయాన బౌద్ధ ప్రాదుర్భావం 481
■ గ్రంథాలు ప్రతిగా (అందుకు భిన్నంగా) శాసనాలలో సన్యాస
– లౌకిక ఆచారాలు 485
జైనంలో దిగంబర–శ్వేతాంబరుల చీలిక 485
మతపర వాస్తువు, శిల్పం 487
తొలి హిందూ ఆలయాలు, శిల్పం 488
బౌద్ధ వాస్తువు – శిల్పం 490
వాయవ్యంలోని స్తూప–ఆరామాలు 491
మధ్యభారత స్తూపాలు – సాంచీ, బార్హుత్ స్తూపాలు 492
ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని స్తూపాలు 495
బౌద్ధ స్తూప స్థలాలలో తొలి అలంకరణ శిల్పం 497
పశ్చిమ కనుమల్లో బౌద్ధ గుహలు 500
ఉదయగిరి, ఖండగిరిలో జైన గుహలు 503
గాంధార శిల్ప సంప్రదాయం 504
విదిశ, మథురలలోని తొలి శిలా శిల్పాలు 507
మృణ్మయ ప్రతిమా కళ 509
మత సంస్థల ప్రాపకం 510
■ ప్రాచీన గాంధారంలో జల కుంభదానం 511
■ బంధోఘుర్‌లో పుణ్య దానాలు 514
నిర్ధారణలు 515

9

సౌందర్య శాస్త్రం – సామ్రాజ్యం సు.క్రీ.శ. 300–600 516
రాజకీయ చరిత్ర 519
గుప్త వంశం 519
■ అసలు రామగుప్తుడున్నాడా? 524
■ 'చంద్ర' శాసనం, అస్థిరస్తంభంపైని కథనం 526
దక్కను వాకాటకులు 526
■ ఓ రాణి దానం 528
ద్వీపకల్ప భారతంలో ఇతర వంశాల పాలన 529
గుప్త, వాకాటక రాజ్యాల పాలనా యంత్రాంగం 530
■ ఓ ప్రాచీన పంచాయితీనా? 532
రాజ్యాల ఆదాయ వనరులు 535
భూ యాజమాన్యం 536
భూమి రకాలు, కొలతలు, కౌలు 539
రాజుల భూదానాలు 540
■ వాకాటక దానాల నిబంధనలు (షరతులు) 542
పట్టణ చరిత్ర నమూనాలు, ఆకృతులు 543
■ నాగరికుల జీవనశైలి 544
చేతిపనుల ఉత్పత్తులు, సంఘాలు, వర్తకం. 547
సామాజిక నిర్మాణంలోని అంశాలు :
లింగభేదం, శ్రామిక రూపాలు, బానిసత్వం, అస్పృశ్యత 551
■ ఫాక్షియన్ కథనం 552
■ సంస్కృత కావ్యాలలో గణిక, కులస్త్రీ 553
మత పరిణామాల నమూనాలు, ఆకృతులు 556
■ బాదామి గుహలలో హరి–హరుడు 557
తంత్ర పాదుర్భావం 558
వైష్ణవ దేవగణ పరిణామం 559
శైవం 562
■ ఎలిఫెంటా గుహలో మహాదేవుడు 563
మహాదేవి ఆరాధన 564
ఇతర దేవీదేవతల ఆరాధన 565
బౌద్ధం 566
■ కుమారజీవుడు (క్రీ.శ. 343–413) 571
జైనం 572
ఉదాత్త కళాయుగమా? 575
మత వాస్తువు 576
శిల్పం 581

■ విష్ణువు భూమిని ఉద్ధరించడం 582
సంస్కృత సాహిత్యం 586
■ మేఘదూతం 587
■ నాట్యశాస్త్రం 588
ఖగోళ, గణితశాస్త్రాలు 589
■ ప్రాచీన గణిత, వైద్యశాస్త్ర వ్రాతప్రతులు 590
వైద్యవిజ్ఞానం 592
■ చరకుని అభిప్రాయంలో ఆదర్శవంతమయిన ఆసుపత్రి 592
నిర్ధారణలు 595

10

ప్రాదుర్భవిస్తున్న ప్రాంతీయ రూప విన్యాసాలు
సు. క్రీ.శ. **600–1200** **596**
సాహితీ, పురాతత్త్వ ఆధారాలు 598
■ వాంగ్ జువాన్స్ దౌత్యబృంద భారత పర్యటన గూర్చిన కొత్త ఆధారాలు 600
రాజకీయ కథనం - రాజకీయ నిర్మాణం 601
■ ఒరిస్సా శాసనాలలో ఆదర్శప్రభువు రూపం 602
■ రుద్రదేవ మహారాజు – రాణి రుద్రమదేవి 603
దక్కను 604
■ పులకేశి ఐహోలు శాసనం 604
సుదూర దక్షిణం 608
■ తంజావూరు ఆలయంలో మత, రాజకీయ ప్రతీకాత్మకత 610
ఉత్తర భారతం : పుష్యభూతులు, హర్షవర్ధనుడు 613
■ జువాన్ జంగ్ జీవితం, ప్రయాణాలు 614
తూర్పు భారతం 615
■ ఒరిస్సా వంశ మూలాల గాథలు 618
రాజపుత్ర వంశాలు 618
■ గాథలలో, శాసనాలలో తోమరులు, ఢిల్లీ 621
కాశ్మీరు, వాయవ్యం 622
■ దిద్ద 623
రాజుల భూదానాలు 624
బ్రాహ్మణ లాభానుభోక్తలు 625
బ్రహ్మదేయ జనావాసాల స్వభావం 627
■ కర–శాసనాలు, క్రయ–శాసనాలు 629
వ్యవసాయ సంబంధాలపై బ్రాహ్మణ జనావాసాల ప్రభావం 630
మరింత పెద్ద సామాజిక, సాంస్కృతిక క్రమాలలో భాగంగా భూదానాలు 631
గ్రామీణ సమాజం : ప్రాంతీయ ప్రత్యేకతలు 633
■ తొలి మధ్య యుగ బెంగాలులో వ్యవసాయం గురించి జనం చెప్పుకునే సామెతలు 633
తొలి మధ్యయుగ భారతంలో పట్టణీయ క్రమాలు 636
తొలి మధ్యయుగ దక్షిణ భారతంలో చారిత్రక క్రమాలు 640
దక్షిణ భారతీయ రాజ్యాల స్వభావం 640
■ సౌథాల్, స్టెయిన్‌ల అభిప్రాయంలో అంశీకృత (విభాజిత) రాజ్యం 642
పాలనాంగ నిర్మాణాలు 643
గ్రామీణ సమాజం 644
■ ఒక కర్ణాటక గ్రామ చరిత్ర 646
వ్యవసాయం–నీటి పారుదల 648
తొలి మధ్యయుగపు తమిళనాడులో నీటి పారుదల లోని పద్ధతులు 648
■ తమలపాకులు, పోకలు 649
పట్టణ క్రమాలు 650
■ తొలి మధ్యయుగ తమిళనాడులో నేత పరిశ్రమ, సాలెవారు 652
వర్తకులు, వర్తకం 653
■ ఐహోలు, అయ్యవోలు 657
మత రంగం 657
తొలి మధ్యయుగ భారతదేశంలో బౌద్ధం 658
■ జువాన్ జంగ్ ప్రజ్ఞాదేవునికి రాసిన లేఖ 659
■ తార 661
ప్రముఖ జైన కేంద్రాలు 662
■ శ్రావణ బెళగోళలో గోమతేశ్వరుని బృహన్మూర్తి 662
శంకరుడు, అద్వైత వేదాంతం 664
హిందూమత శాఖలు 665
వైష్ణవం, శైవం 665
■ ఐహోలులో దుర్గాలయం 666
శాక్తేయం 667
■ మహిషాసురమర్దనిగా దేవి 668
దక్షిణభారత భక్తి సంప్రదాయం : ఆళ్వార్లు – నాయనార్లు : 670
■ నాయన్మార్ సాధువు అప్పర్‌గీతాలు 672
■ ఆండాళ్ పాశురాలు 673
■ కరైక్కల్ అమ్మయ్యార్, ఆమె జీవితం, పాటలు 674
దక్షిణ భారతీయ భక్తి ఉద్యమంలో తాత్త్విక ఆధారాలు, తరువాతి పరిణామాలు 674
■ బసవన్న వచనాలు 675
ఆలయాల పరిపోషణ 676
■ చోళశాసనాలలో ఆలయ స్త్రీలు 677
తొలిమధ్యయుగ భారతంలో వాస్తువు, శిల్పం 678
ఆలయవాస్తులో నాగర, ద్రావిడ, వేసర శైలులు 679
పశ్చిమ భారతం, దక్కను 682
■ పట్టడకల్ సమీపంలో తొలి మధ్యయుగపు రాతిగని ఆవిష్కరణ 685
పల్లవ రాజ్యం 688
చోళుల ఆలయాలు 691
■ నటరాజ విగ్రహాల పురాతత్త్వ కొలమాన విశ్లేషణ 696
చోళుల లోహశిల్పాలు 697
నిర్ధారణలు 697
పదకోశం 699
Further Readings 702
References 710
కృతజ్ఞతలు 723

ఫొటోగ్రఫీ, పటములు, చిత్రాలు

ఫొటోగ్రఫీ

ఉత్తరప్రదేశ్‌లోని భిటా శిథిలాలు 3
ఆర్. సి. మజుందార్ 8
డి.డి. కోశాంబి 9
12వ శతాబ్దికి చెందిన ప్రజ్ఞాపారమిత వ్రాతప్రతి 13
1954లో పురానాఖిల్లాలో జరుగుతూన్న తవ్వకాలు 20
హస్తినాపురపు దిబ్బ 38
లక్షద్వీపంలోని బంగారన్ ద్వీపం : (పైన) సాగర పనిలో పురాతత్త్వశాస్త్రజ్ఞుడు; ప్రాచీన నౌకకు చెందిన లంగరు 38
హరప్పాకు చెందిన గోమేధపు పూసలు 42
నాగార్జునకొండ ఉద్ధరణ చర్యల కొనసాగింపు 44
జె.ఎఫ్.ఫ్లీట్ 44
డి.సి. సర్కార్ 45
పాల వంశ కాలపు విగ్రహం; దాని కింద చెక్కిన దాన శాసనం; తామ్ర ఫలక శాసనాలు 49
స్మారక శిల ఖానాపూర్, కర్ణాటక 50
గురువింద గింజలు 54
మగధ వెండి ప్రహరణ ముద్రల నాణెం; కౌశాంబికి చెందిన రాతల్లేని పోతరాగి నాణెం; ఇండో–గ్రీకు రాజు డెమిట్రియస్ నాణెం. (బొమ్మ – బొరుసులు). 56
కుషాను రాజు విమకాడ్ ఫిసస్ జారీ చేసిన బంగారునాణెం;
గుప్త వంశరాజు మొదటి కుమారగుప్తుడు జారీ చేసిన బంగారు నాణెం. 57
గూర్జర–ప్రతీహార వెండి నాణెం; పల్లవ రాగి నాణెం 58
గవ్వలు 59
గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి సమర్థింపు ముద్రలు వేయించిన నహపాణుని వెండి నాణాలు 60
మధ్యరాతి యుగ చిత్రాలు : కథోటియా, రాంచజా, భీం బెట్కా 63
అరుణ్ సంకాలియా 68
నర్మదాలోయకు చెందిన స్ఫటికశిలా హస్త కుఠారం 77
హెచ్.డి. సంకాలియా 79
అత్తిరాంపక్కంలో లభించిన క్రింది పాతరాతి యుగపు పనిముట్లు 79
నెల్లూరు జిల్లా (ఆంధ్రప్రదేశ్) లో లభ్యమయిన రంధ్రం తొలిచే రాయి 79
అత్తిరాం పక్కంకు చెందిన మధ్య పాతరాతి యుగపు గోకుడు పనిముట్టు 82
నర్మదాలోయలో లభ్యమయిన పాతరాతి యుగపు ఛెర్ట్ వాదరలు. 82
ముకుల్ మానిక్‌పూర్ (పశ్చిమబెంగాల్)కు చెందిన గంటం 84
వివిధ స్థలాల్లో లభించిన సూక్ష్మశిలా పరికరాలు 91
నల్, బలూచిస్తాన్ నుండి లభించిన కుండ 103
కొత్తరాతియుగపు రాతి పనిముట్లు, బుర్జహోం 121
బుర్జహోం (పైనుండి) ఎముక పరికరాలు, కన్ను ఉన్న సూదులు, ఎముక బాణ శీర్షాలు, రంధ్రాలు వేసిన కోత పనిముట్టు 122
పొడుగాటి మెడతో, గోళాకారంలో ఉన్న మెరుగు జాడీ, బుర్జహోం 123
అలంకరించిన రాతి కోత పనిముట్టు, గుఫ్‌క్రల్ 124
నయాపూర్, కూబైలలోని కుఠారాలు; కూబైలోని భుజాల కుఠారం 134
స్త్రీ మూర్తి, మెహర్‌గర్హ్ 142
మొహెంజోదారో దృశ్యం (సింధ్, పాకిస్తాన్) 145
జాన్ మార్షల్ 145
రాఖాల్‌దాస్ బెనర్జీ 146
దయారాం సాహ్నీ 147
తొలి హరప్పాదశకు చెందిన మృణ్మయ పాత్రలు, నల్; కుల్లిలకు చెందినవి 152
తొలి హరప్పాదశ మృణ్మయపాత్రలు; జంగియన్ షాహి టుంప్ 155
ఇంటి గోడలపక్కన ఉన్న బావి, మొహెంజోదారో 161
ముఖవీథి, మొహెంజోదారో 161
మహాస్నానశాల మధ్య ఉన్న ఇరుకు సందు, ఇంటి గోడలు, మొహెంజోదారో 163
కాలీబంగన్ ముఖ్యవీథి, ఇంటిగోడలు 165
బనవాలీ : తూర్పు ద్వార రక్షణ కుడ్యపు అడ్డుకోత రూపం; బావి, మురికికాలువలు, లోథాల్. 166
లోథాల్ : రేవు ఆవరణ; ధోలవీరా : జలాశయం; ఉత్తర ద్వారం; 167
ధోలవీరా దుర్గం: స్తంభ శకలాలున్న తూర్పుద్వారం, బావి; భారీ మురికి కాలువ 168
బనవాలీలో కన్పించిన ఎర్రమట్టి నాగలి 171
చిన్నసైజు రంధ్రాలపాత్ర; నాళిక; అడుగు మొనగా ఉన్నకుండ గుండ్రటి స్టాండు. 173
కుండ డిజయిన్లు; ఎర్రమట్టి బొమ్మలు : మానవ, జంతు మూర్తులు; ముసుగు; గుండ్రటి, త్రిభుజాకారపు బిళ్ళలు. 174
ఛెర్ట్ తో చేసిన వాదరలు, పావులు; రాగి బాణశీర్షం, కుఠారం, రాతిసీళ్లు 175
నర్తకి 176
గవ్వ గరిటె; లోథాల్ 176
ఆభరణాలు : కురువింద కంఠహారాలు, పూసలు, బంగారం, ఎర్రమట్టి గాజులు, రాగి, రాతివస్తువులు, వైడూర్యపు పూసలు; బంగారపు సర్పిలపుపిన్ను; బంగారం, ఎర్రమట్టి పూసలు. 177
తూనికరాళ్ళు, ధోలవీరా 177
ఎర్రమట్టి బండిబొమ్మ, హరప్పా. 179
హరప్పా సీళ్లు 185
విసనకర్ర రూపపు శిరోవేష్టనంతో ఉన్న స్త్రీ మూర్తి 186
స్త్రీ మూర్తి, బనవాలీ. 186
పశుపతి సీలు 187
పెద్దపులి, ఏనుగులను, చూపించే హరప్పా సీళ్లు 188
ఎర్రమట్టి బొమ్మలు : బొమ్మ; ఆటలు, పాచికలు; బెజ్జాలున్న పక్షి ఆకారపు గిలక, కదిలే తల ఉన్న ఎద్దు; బండి 189
'ఏకశృంగ' జంతువున్న సీలు 195
బృహత్‌శిలాఖననం, హీరే – బెంకల్, కర్ణాటక 199

మలిహరప్పా మట్టాలలోని మృణ్మయపాత్రలు, భోర్‌గర్, ఢిల్లీ 233
శిశుపాల్ ఘర్, హస్తినాపురాలలో లభించిన రాగి ఈటెలు 238
ద్వారక: సముద్ర పురాతత్త్వ శాస్త్రజ్ఞులు సముద్ర నారాయణ ఆలయం దగ్గర సముద్రంలోకి దూకడం; ఈతగాడు (అవగాహకుడు) మునిగిన కట్టడాన్ని కొలవడం, అంతర-తరంగ మండలంలో వర్తులాకారపు రాతి కట్టడం. 243
ఎముక కత్తి, దైమాబాద్ 251
భిన్నదశల మృణ్మయ పాత్రలు, దైమాబాద్ 252
దైమాబాద్ కంచు బొమ్మలు 253
ఈనాంగాంవ్ : పీరియడ్-I (మాల్వాదశ), కుండ (పై);
ఈనాంగాంవ్ : పీరియడ్-II (తొలి జోర్వేదశ), ఎర్రమట్టి ప్రమిదె. 254
భిన్న పీరియడ్లకు చెందిన కుండలు, ప్రకాశ్ 255
పీరియడ్-III కుండలు, ఈనాంగాంవ్. 256
పీరియడ్-III ఎర్రమట్టి బొమ్మ, ఈనాంగాంవ్ 258
కొత్తరాతి కుఠారం / బ్రహ్మగిరి 259
భిన్న కాలాల పాత్రలు, మాస్కి 262
శీర్షశిలలు, కొఛిన్; డోలమెన్ సమాధిలో శవపేటిక 265
హస్తినాపురం, అహిచ్ఛత్రలలో లభ్యమైన చిత్రిత బూడిద రంగు కుండ పెంకులు 270
వివిధ స్థలాలలో లభ్యమయే చిత్రిత బూడిద రంగు కుండ పెంకులు 272
బ్రహ్మగిరి : ప్రవేశ రంధ్రంతో ఉన్న కోశ సమాధి. 275
బ్రహ్మగిరి : కోశపు సన్నిహిత దృశ్యం. 276
బృహత్ శిలా శవపేటిక, బ్రహ్మగిరి. 277
ప్రహార చిహ్నిత (ముద్రిత) రజతనాణెం. 283
వివిధ స్థలాలనుండి లభించిన ఉత్తరపు నలుపుమెరుగు పాత్రలు. 287
కాశీ, కోసల, మగధలకు చెందిన ప్రహారముద్రిత రజత నాణాలు. 288
ప్రహార చిహ్నిత (ముద్రిత) గాంధార నాణెం 290
అలెగ్జాండర్ కన్నింగ్ హాం 291
అజాత శత్రువు బుద్ధుడిని సందర్శించడం 297
హస్తినాపురం : పీరియడ్ II, III, IVల స్తరాల విభాగాన్ని, పాతివున్న జాడీతో కలిపి ప్రదర్శిస్తుంది. 309
భిన్న కాలాల మృణ్మయ పాత్రలు, హస్తినాపురం. 310
తవ్విన దుర్గ రక్షిత నిర్మాణాలు, కౌశాంబి 311
శ్రావస్తి : త్రవ్వకాలు జరిపిన విహారాలు : దిబ్బ 312
పిప్రాహ్వా : కొనసాగుతున్న త్రవ్వకాలు 313
బ్రాహ్మీ వ్రాత ఉన్న స్ఫటిక శిలా అవశేష పేటిక. 313
భిన్న పీరియడ్లకు చెందిన మృణ్మయ పాత్రలు : అహిచ్ఛత్రం. 314
భిన్న పీరియడ్ల ఇటుక నిర్మాణాల తవ్వకపు విభాగం, ఉజ్జయిన్. 315
అశోకుని సారనాథ స్తంభశీర్ష సింహం 353
ఢిల్లీ-తోప్రా స్తంభం పైని శాసనం 360
ఢిల్లీలో, కైలాశ్‌కు తూర్పున బహాపూర్ / శ్రీనివాసపురి శాసనం వహించి ఉన్న బండలు 363
ఢిల్లీ-మీరట్ స్తంభం 363
కనగన హళ్లిలో అశోకుని శిలాచిత్రం 366
పురానా ఖిలా : వలయపు బావులు, నీటిని నిలువ ఉంచుకునే కుండ. 369
భిటా దిబ్బ (ఉత్తరప్రదేశ్) 370
కౌశాంబి (ఉత్తరప్రదేశ్) విశాల దృశ్యాలు 372-73
రుమ్మిందై స్తంభశాసనం 386
వైశాలీ స్తంభం 389
సాంచీ శీర్షం 391
ఢిల్లీ - తోప్రా స్తంభం, ఫిరోజ్ షా కోట్ల, కొత్త ఢిల్లీ. 392
గజశీర్షం, సంకిస్స 394
వృషభ శీర్షం, రాంపూర్వ. 396
ధౌలి ఏనుగు; లోమశ ఋషి గుహ 397
మొదటి స్తూపం : సాంచి 398
రాతి శిల్పాలు, లొహానీ గంజ్ 400
పార్ఖం యక్షుడు 401
చెక్కిన వలయ శిలలు 402
ఎరుపు ఇసుకరాయిలో యక్షి(ణి), సంఘోల్, పంజాబ్ 405
కనిష్కుడి విగ్రహం, మాట్, మథుర. 405
ఔధేయ, అయోధ్య కునిందుల రాగి నాణాలు 407
హేలియోడోరస్ స్తంభశాసనం, బేస్‌నగర్ 408
ఇండో-గ్రీకు నాణాలు 410
మొదటి అపొల్లోడోరస్ వెండినాణెం 411
హువిష్కుని బంగారు నాణాలు 412
సోటర్ మెగాస్ రాగి నాణెం; మూడవ కనిష్కుని బంగారు నాణెం. 413
యౌధేయుల రాగినాణెం; ఉజ్జయిన్ స్థానిక నాణెం. 415
నహపణుని నాణెం. 416
కర్దమక వంశస్థుడు మొదటి రుద్రసింహుని వెండి నాణెం. 416
శాతవాహన వంశస్థుడయిన వాసిష్ఠీ పుత్రకు పులుమావి రాగి నాణెం. 418
మొదటి శాతకర్ణి రాగినాణాలు. 420
ఆంధ్ర, పాండ్య రాజ్యాల ప్రహార ముద్రిత నాణాలు 421
ఎటువంటి కథనాలు లేని చేర, చోళ, పాండ్య రాజుల రాగినాణాలు 422
హస్తినాపురం : వలయబావులు 428
పురానాఖిలా: భిన్న పీరియడ్లకు చెందిన గోడలు; మట్టిపలక. 430
పురానాఖిలా: ముద్రించిన, చెక్కిన కుండపెంకులు; మానవాకృతిలోకుండ. 431
ఎరుపు కొమ్ముపాత్ర, పిచికారి: 'కుషాణ - గుప్త' మట్టాలలో, సారనాథ్. 432
చంద్రకేతుఘర్ పంచచూడ 433
చంద్రకేతుఘర్ మట్టిబొమ్మలు. 434
యక్ష ఋష్యశృంగుడు. బౌబారాదిబ్బ, మథుర. 471
మథుర : భార్‌గాంవ్‌లోని ఇసుకరాతి నాగరాజ ప్రతిమ 472
మథుర : మట్టి ప్రతిమ 472
మట్టి తొట్టి. 473
రెక్కల జీవాలు రెండు లింగాన్ని పూజించే దృశ్యాన్ని చూపే ఆలంకారిక ఫలకం, మథుర. 476
నాగార్జున కొండలో ఆలంకారిక ఫలకాలు: నాగ అపాలల; ఏనుగు నలగిరి లను లొంగదీసుకోవటం 482

దేబల మిత్రా, డైరెక్టర్ జనరల్ ఆఫ్ ఆర్కియోలాజికల్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియా (1975–83); ఈమె ఎన్నో బౌద్ధ స్థలాలను శోధించింది, తవ్వించింది. 490
స్తంభంపై యక్షిణి, బార్హుత్. 492
బార్హుత్ వేదికపై పతకం 493
మొదటి సాంచీస్తూపం (నెం.1) స్తూపం, తోరణం, వేదిక (కంచె) తోరణం పైని శిల్ప వివరాలు 494
నాగార్జునకొండ: బుద్ధప్రతిమ 495
నాగార్జున కొండ: స్తూపం, ఆయకస్తంభాలు; క్రీడాస్థలం 495
చక్రపు–ఆకు ప్రణాళిక స్తూపం, నాగార్జునకొండ. 496
'సిథియన్ మనిషి', నాగార్జునకొండ 498
మాయాదేవి కల, అమరావతి; బుద్ధ జననం, నాగార్జునకొండ; గాంధార సంప్రదాయం; మహాభినిష్క్రమణం, నాగార్జునకొండ మొదటి ప్రవచనం, అలంకారయుత స్తూపం 499
చైత్య చావడులు : కార్లే, బేడ్సా కన్హేరి, భాజా చైత్యపు చావడి ప్రవేశద్వారం భాజాగుహల దృశ్యం 502
నాసిక్ గుహ – 18; ఉదయగిరి – ఖందగిరి గుహ – 1, రాణి గుంఫ 503
ఉదయగిరి – ఖందగిరి 10వ గుహ వరండా; గాంధార శిల్పంలో శిరస్సు 504
గాంధారశైలి : బుద్ధుడు, నిలుచున్న మూర్తి 505
ఉపవాస దీక్ష వహించిన సిద్ధార్థుడు, గాంధార సంప్రదాయం. 506
బుద్ధప్రతిమ, గోవింద్‌నగర్; నాగరాజు, మథుర 507
కూర్చున్న తీర్థంకరుడు; సూర్యుడు; కార్తికేయుడు; కంకలి తిలా, మథుర. 508
మట్టిస్త్రీమూర్తి, మథుర 509
మృణ్మయ ఫలకాలు, చంద్రకేతు ఘర్ 510
బంధోఘర్ గుహ నుండి బయటకు వస్తున్న ఒక పెద్దపులి. 514
మురళీ వాద్యకారులు, మహాజనక జాతకం, అజంతా గుహ –1 517
ఒక కుండలో లభించిన రాగి పలకలు; రాగి పలకల సీళ్లు 518
మొదటి చంద్రగుప్తుని 'రాజు – రాణి రకపు' నాణాలు. బొరుసు వైపు సింహాధిష్ఠురాలయిన దుర్గ. 519
బ్రాహ్మీలిపిలో అలహాబాద్ ప్రశస్తి 521
సముద్రగుప్తుని 'సింహవధ' రకపు నాణెం. బొరుసువైపు గంగాదేవి కమలాన్ని పట్టుకుని మకరాన్ని అధిరోహించి ఉన్నది. 522
'సింహవధ రకపు' రెండవ చంద్రగుప్తుని నాణాలు. దేవత అంబిక సింహాధిష్ఠితమై ఉన్నది. 523
సముద్రగుప్తుని 'వీణా వాదనరకపు' నాణెం; బొరుసువైపు కూర్చుని ఉన్న లక్ష్మీదేవి కనిపిస్తుంది. 524
మొదటి కుమారగుప్తుని 'విలుకాని రకపు' నాణెం; పద్మస్థిత లక్ష్మీదేవి కూడా చిత్రితమై ఉంది. 525
రింగుతోను, సీలుతోను, ఉన్న ఒక తామ్రపత్ర శాసన గుచ్ఛం 540
సారనాథ్, కుషాణ–గుప్తుల ఎరుపు పాత్రలు : కుండ, పాత్ర, మూతలు. 546
బాదామి గుహలలో హరి–హరుడు 557
వారణాసి గోవర్ధన కృష్ణుడు; శేషశయను దయిన విష్ణువు, దేవ్‌ఘర్ 561
గజలక్ష్మి, కోహ్; ఏకముఖ లింగం, కోహ 562
ఎలిఫెంటా గుహలో మహాదేవుడు 563
బుద్ధుడు, కన్హేరి 566
బుద్ధ, బోధిసత్త్వమూర్తులు, కన్హేరీ; బుద్ధ బృహన్మూర్తి, గుహ 3 వరండా, కన్హేరీ. 567
బోధిసత్త్వుడు, నలంద; నలంద కట్టడాల దృశ్యం 569
స్తూపపు మూల, నలంద 570
తీర్థంకరుడు , కంకాలీతిల, మథుర. 573
దశావతార ఆలయం, దేవఘుర్ 576
భూమర – నాచ్నా – కుథ్రా ఆలయాలు; లక్ష్మణాలయం, శిర్పూర్; భితర్‌గాంవ్ ఇటుక ఆలయం; ప్రవేశమార్గ వివరణ, నాచ్నా – కుథ్రా. 577
అజంతా గుహలు 578
అజంతా గుహ 19 : ముఖదృశ్యం; లోపలిభాగం; బుద్ధమూర్తులు 579
అజంతా చిత్రాలు : 'వెస్సంతర జాతకం' నుండి రాజు ఆస్థానదృశ్యం గుహ – 17 బోధిసత్త్వ పద్మపాణి; బుద్ధుడు; చిత్రాలలోని దృశ్యాలు 580
బుద్ధుని తల, మథుర 581
ఉదయగిరి గుహల దృశ్యం; ఉదయగిరిలోని అలంకరణ శిల్పం. 582
రాతిపలకపై బుద్ధమూర్తులు, సాంచీ 583
నర్తకి, సంగీత విదుషీమణులు, ఔరంగాబాదు గుహ 584
సున్నంతో నిర్మితమయిన తల, తక్షశిల 584
గంగ యమున మట్టిబొమ్మలు, అహిచ్ఛత్రం 585
మాణిక్కవాచకర్ కాంస్య విగ్రహం (నేషనల్ మ్యూజియం, కొత్త ఢిల్లీ) 597
వాస్తు నిర్మాతల సంతకాలు, ఉలుల చెక్కుడులు, పాపనాథ ఆలయం, పట్టదకల్ 597
బ్రాహ్మీ లిపి, ఐహోలు శాసనం 605
వీరగల్లు, కర్ణాటక 607
పల్లవ వంశీకుల రాగినాణెం; చోళరాజు మొదటి కులోత్తుంగుని బంగారు నాణెం 608
రాజేంద్రచోళుని బంగారు నాణాలు; రాజరాజు బంగారు నాణాలు 609
గుర్జర – ప్రతీహారరాజు మొదటి భోజుని వెండి నాణెం; గుర్జర–ప్రతీహార వెండి నాణెం 619
చందేలరాజు మదనవర్మకు చెందిన హీనస్వర్ణ నాణెం 620
అనంగపూర్ ఆనకట్ట; సూరజ్ కుండ్ జలాశయం 621
చాహ్మణరాజు, రెండవ పృథ్వీరాజు బిల్లోన్ నాణెం 622
షాహిరాజు స్పలపతిదేవుని నాణెం 624
పర్షియన్ వీల్ 635
బోరొబుదూర్ (జావా) లోని స్తూపం 654
12వ శతాబ్దపు విష్ణ్వాలయం, ఆంగ్‌కోర్ వాట్, కాంబోడియా; భారతదేశం, ఆగ్నేయ ఆసియాల మధ్య పరస్పర సాంస్కృతిక సంబంధాలకు ఒక ఉదాహరణ; ఆలయ దృశ్యం; మహాభారతం నుండి ఒక దృశ్యాన్ని చిత్రించిన ఒక అలంకరణ ఫలకం; అప్సరసలు 656
స్పిటీలోయ: ముఖ్య ఆరామం; టాబో ఆరామ; సమావేశ చావడిలో మట్టి బొమ్మలు; అల్చి, లదఖ్: ఆలయంలోని చిత్రాలు 660
తార, అల్చి 661
శ్రావణ బెళగోళలో గోమతేశ్వరుని బృహన్మూర్తి 662
దిల్వారా ఆలయం వివరణలు, మౌంట్ ఆబూ 663
'దుర్గా' లయం, ఐహోలు: నందితో కూడిన శివుడు; పృథ్విని పైకెత్తుతున్న వరాహం 665

ఐహోలులో దుర్గాలయం 666
వరాహ శిల్పం, లలిత్‌పూర్, 10/11 శతాబ్దాలు 667
యోగిని శిల్పం, చౌంసర్ (64)
యోగినీ ఆలయం, భేరాఘాట్ (మధ్యప్రదేశ్) 668
యోగినీ ఆలయం, దుధాయ్, లలిత్ పూర్; చౌంసర్ యోగినీ ఆలయం, ఖజురహో; సప్తమాతృక శిల్పం. 669
మహిషాసురమర్దని : శివడోల్ ఆలయం, శిబ్‌సాగర్; విరూపాక్ష ఆలయం, పట్టడకల్; నటరాజ ఆలయం, చిదంబరం. 670
మాణిక్కవాచకర్ కంచు విగ్రహం (నేషనల్ మ్యూజియం) 673
లింగరాజ ఆలయం, భువనేశ్వర్, (ఒరిస్సా) 676
జగన్నాథ ఆలయం, పూరీ (ఒరిస్సా) 677
నాగరరీతిశిఖరం, లింగరాజ ఆలయం, భువనేశ్వర్; ద్రావిడశైలీ శిఖరం, బృహదీశ్వరాయలం, తంజావూరు. 678
ఖజురాహో ఆలయం; మార్తాండ ఆలయపు మూడురేకుల ఆర్చీలు, కాశ్మీరు; కైలాసనాథ ఆలయం, ఎల్లోరా 679
ఎల్లోరా : కైలాసనాథ ఆలయం, రావణుడు కైలాసపర్వతాన్ని ఎత్తడం; అలంకృత స్తంభం; జైన తీర్థంకరుడు; గంగాదేవి; గుహలోపలి భాగం, ఆలయం, మానుషీబుద్ధులు, టిన్‌థాల్ గుహ. 681
బాదామి : గుహ బాహ్యదృశ్యం; కప్పు ఆధారపు దన్నుగా మిథున మూర్తులు 682
బాదామి : గుహలోపలి దృశ్యం; తాండవ శివుడు. 683
పట్టడకల్: విరూపాక్ష ఆలయం; పాపనాథ ఆలయ ప్రవేశద్వారం; కప్పుపై గజలక్ష్మి; బయటిగోడపై రామ, సీత, లక్ష్మణుల శిల్పాలు; ఆలయదృశ్యం 684
పట్టడకల్ సమీపంలో తొలి మధ్యయుగపు రాతిగని ఆవిష్కరణ 685
హోయసలేశ్వర ఆలయం, హళేబీడు: తూర్పు ప్రవేశ ద్వారం; అలంకృత స్తంభం 686
నంది; గణేశుడు; కేశవాలయం, బేలూరు, వేటగత్తె; శివపార్వతులు; కైలాసాన్ని ఎత్తే రావణుడు; హనుమంతుడు 687
శేషశయనుడైన విష్ణువు,మామల్లపురం గుహ 688
మామల్లపురం: ఆరుబయటి అలంకరణ శిల్పం; శిల్పంలోని వివరణలు; సన్న్యాసి; ఏనుగులు, కోతుల జంట 689
మామల్లపురం రథాలు : ధర్మరాజు రథం; భీముని రథం; అర్జున, ద్రౌపదిల రథం; నకులసహదేవుల రథం 690
తీర ఆలయం, మామల్లపురం 691
బృహదీశ్వరాలయం, తంజావూరు : ఆలయ దృశ్యం; శిల్ప వివరణ 693
బృహదీశ్వరాలయం, తంజావూరు : గోపురం; శిల్ప వివరణ 694
అలంకరణ ఫలకాలు, బృహదీశ్వరాలయం, తంజావూరు 695
చోళ నటరాజ కాంస్యం 696

పటాలు

1 భారత ఉపఖండపు భౌతిక భౌగోళిక రూపం 5
2.1 తొలి మానవ సదృశుడి అవశేషాలు 66
2.2 ఉపఖండంలో మానవ సదృశ జీవులకు సంబంధించిన ఆవిష్కరణలు 69
2.3 ముఖ్య పాతరాతి యుగపు స్థలాలు 75
2.4 కొన్ని తొలికాలపు మధ్య శిలాయుగ స్థలాలు 89
3.1 వ్యవసాయ కేంద్రాలు 104
3.2 వాయవ్యంలో తొలి గ్రామ ఆవాసాలు 116
3.3 ఉపఖండంలోని తొలి వ్యావసాయిక కేంద్రాలు 119
3.4 రాజస్థాన్‌లో మూడు ముఖ్య కాంస్య పాషాణ స్థలాలు 126
3.5 అహర్ సంస్కృతి స్థలాలు, రాజస్థాన్ 127
3.6 మధ్య గంగామైదానంలోని గ్రామ ఆవాసాలు 131
3.7 దక్షిణ భారతంలోని కొన్ని ముఖ్య కొత్తరాతి యుగ స్థలాలు 135
4.1 ప్రముఖ హరప్పా స్థలాల వ్యాప్తి 149
4.2 కొన్ని తొలి హరప్పా స్థలాలు 154
4.3 హరప్పాకు చెందిన ఆంతరిక వ్యాపార మార్గాలు 180
4.4 సుదూరపు వర్తక మార్గాలు 181
5.1 భారత ఉపఖండంలో ప్రముఖ కొత్తరాతి–కాంస్యపాషాణయుగ స్థలాలు 232
5.2 కాషాయ రంగు పాత్రల స్థలాలు 236
5.3 రాగికుప్పల స్థలాలు 239
5.4 మాల్వా, దక్కనులలో ప్రముఖ కాంస్య పాషాణ స్థలాలు 249
5.5 దక్షిణభారతంలోని కొన్ని కొత్తరాతి– కాంస్య పాషాణ జనావాసాలు 259
5.6 ఉపఖండంలో ఇనుము లభించిన తొలి ప్రాంతాలు. 264
5.7 కొన్ని చిత్రిత బూడిదరంగు పాత్రల స్థలాలు 269
6.1 16 మహాజనపదాలు 289
6.2 ఉత్తర, మధ్యభారతాలకు చెందిన కొన్ని తొలిచారిత్రక నగరాలు 308
6.3 తొలి చారిత్రక భారతదేశ ప్రముఖ వ్యాపారమార్గాలు 319
7.1 అశోకుని శిలాశాసనాలు కన్పించిన స్థలాలు. 361
8.1 మధ్య ఆసియా, భారతదేశాలలో పాలించిన వంశాలు, సు.క్రీ.పూ.200 క్రీ.శ.300. 409
8.2 తమిళ – బ్రాహ్మీ, తొలి వట్టెలుట్టు శాసనాలు 424
8.3 తొలి చారిత్రక దక్షిణభారత నగరాలు 438
8.4 ఆసియా, యూరప్, ఆఫ్రికాలను కలిపే ముఖ్యమార్గాలు. 450
8.5 భారతదేశం – ఆగ్నేయ ఆసియా. 451
8.6 భారతదేశంలో రోమనుల నాణాల పంపిణీ 453
8.7 పెరిప్లస్ ప్రకారం ఎథ్రియన్ సముద్రం 456
8.8 ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోని తొలిచారిత్రక ఆరామాలు 496
8.9 పశ్చిమ కనుమలలో బౌద్ధ గుహలు 501
9.1 గుప్తులు, వాకాటకులు, మరి కొంతమంది సమకాలీన వంశాల పాలకుల రాజ్యాలు. 520
9.2 హిందూ మహాసముద్ర వర్తకజాలంలోని ముఖ్యమైన రేవుపట్టణాలు సు.క్రీ.శ. 300 – 600 549

9.3 ఫాక్షియన్ వచ్చి, వెళ్లిన మార్గం 568
10.1 ద్వీపకల్ప భారతంలో ప్రముఖ వంశాలు, సు. 700–1300 606
10.2 భారతదేశంలోని కొన్ని వంశాలు సు. క్రీ.శ. 550–700 612
10.3 జువాన్ జంగ్ మార్గం 615
10.4 ఉత్తర, మధ్య, తూర్పు భారతావనిలో ప్రముఖ పాలక వంశాలు సు. క్రీ.శ. 700–1100 617
10.5 తమిళనాడులోని పట్టణ కేంద్రాలు సు. క్రీ.శ. 1000. 651
10.6 హిందూమహాసముద్ర వర్తకజాలాలలోని రేవులు, పట్టణాలు 655

చిత్రాలు

1.1 కొన్ని ప్రాచీన భారతీయ గ్రంథాల రచనాకాలం 15
1.2 ఇవాళ భారతదేశంలో మాట్లాడే భాషలు 16
1.3 గుండియాలీ, లోదైల కుండలు 43
1.4 ఖరోష్ఠీ, బ్రహ్మీ లిపులు 46–47
2.1 గొరిల్లా, హోమో ఎరక్టస్, హోమో సెపియన్ సెపియన్ల పుర్రె నిర్మాణం 67
2.2 పెచ్చుల తయారీకి ఉపయోగించే ప్రహారాల సాంకేతికత 73
2.3 క్రింది పాతరాతియుగపు పనిముట్లు 74
2.4 ఇస్లాంపూరు పనిముట్లు 78
2.5 లెవెల్లా పెచ్చు తయారీ 80
2.6 మధ్య పాతరాతి యుగపు పరికరాలు 81
2.7 పై పాతరాతి యుగపు పనిముట్లు 83
2.8 ఉష్ట్రపక్షి గుడ్డు పెంకుపై అలంకృత వస్తువులు 85
2.9 సూక్ష్మశిలా పరికరాలు 90
3.1 పొడుగాటి అడవిగడ్డి జాతి నుండి మొక్కజొన్న పరిణామం; క్రమక్రమంగా పొత్తులోని గింజల సంఖ్య పెరిగింది; పొట్టు అంతిమంగా కంకికి రక్షక కవచంగా పరిణమించింది. 106
3.2 ప్లవన పరికరం 108
3.3 మెహర్‌గర్, పీరియడ్ I లో, రాతి వాదరలు, చేపలు, ఓ గొర్రెల సమాధి వస్తువులుగా ఉన్న ఒక గోరీ 112
3.4 నల్ మృణ్మయ పాత్రలు 117
3.5 నిందోవారి నుండి కుల్లీ పాత్రలు 118
3.6 బుర్జహోం మృణ్మయపాత్రలు 123
3.7 రాతిపై చెక్కిన వేటదృశ్యం, బుర్జహోం 140
4.1 అమ్రీ కుండలు 156
4.2 వివిధ స్థలాల కోట్‌దీజియన్ కుండలు 157
4.3 కాలీబంగన్‌లోని తొలి హరప్పాదశకు చెందిన కుండలపై గీసిన చిత్రాలు. 158
4.4 మట్టిబిళ్ల, కుండపై శృంగదేవత, కాలీబంగన్, పీరియడ్ I 159
4.5 దుర్గం, క్రిందిపట్నం, మొహెంజోదారో 162
4.6 దుర్గం, పక్క ప్రాంతం, హరప్పా. 164
4.7 ధోలవీరా ఆకృతి 168
4.8 హరప్పా కాలపు మృణ్మయ పాత్రలు. 172
5.1 యజ్ఞ ప్రదేశపు రేఖా చిత్రం 226
5.2 సెమెటరీ–హెచ్ కుండలపై డిజైన్లు 231
5.3 గాంధార సమాధి సంస్కృతి ఖననం, లొబనర్ 231
5.4 అంబాఖేరీలోని కాషాయరంగు మృణ్మయ పాత్రలు 237
5.5 రాగికుప్పలలోని వస్తువులు 238
5.6 ఈనాంగాఁవ్ బొమ్మలు 257
5.7 భిన్న రకాల బృహత్ శిలా స్మారకాలు 266
5.8 దక్కను, దక్షిణ భారతానికి చెందిన బృహత్ శిలా స్థలాల నలుపు – ఎరుపు పాత్రలు 267
5.9 చిత్రిత బూడిద రంగు పాత్రలు 271
6.1 ఉత్తరపు నలుపు మెరుగు పాత్రలు 286
7.1 మగధ ప్రహార ముద్రిత నాణాలపైన కొన్ని చిహ్నాలు 364
7.2 అర్థశాస్త్రం పై ఆధారపడిన రక్షిత నగరపు ప్రణాళిక 367
8.1 అర్ధచంద్రాకృతి ఆలయం, పక్క కట్టడ ఖండపు ప్రణాళిక; క్రీ.పూ. 1వ శతాబ్దం నుండి మధ్యయుగం వరకు కట్టిన రాతి – తాపీ పని. 427
8.2 విదిశ ఆలయ పునర్నిర్మాణ రూపం; సోంఖ్‌లో నాగ ఆలయం; దాని దక్షిణ ద్వారం 488
8.3 అష్టభుజస్వామి ఆలయ ప్రణాళిక, నాగార్జున కొండ 489
8.4 విహార – సముదాయ ప్రణాళిక, తఖ్త్–యె–బాహీ 491
8.5 మొదటి (నెం.1) సాంచీస్తూప ప్రణాళిక 493
8.6 స్తూప – ఆరామ సముదాయ ప్రణాళిక, నాగార్జునకొండ తోట్లకొండ ఆరామం 497
8.7 బౌద్ధ చైత్యవాస్తు పరిణామం 500
9.1 బౌద్ధ కట్టడపు సముదాయం, పల్లవనేశ్వరం, కావేరీపట్టినం; విహారం 4వ శతాబ్దానికి, ఆలయం 6వ శతాబ్దానికి చెందినవి. 550
10.1 బేలూరులోని కేశవాలయపు ప్రణాళిక 687
10.2 నర్తమలై శివాలయ ప్రణాళిక, నర్తమలై; బ్రహ్మపురేశ్వర ఆలయ ప్రణాళిక, పుల్లమంగై; నాగేశ్వరస్వామి ఆలయ ప్రణాళిక, కుంబకోణం 692
10.3 బృహదీశ్వరాలయ ప్రణాళిక 694

ప్రాచీన మధ్యయుగ భారతదేశచరిత్ర పఠనంలో పాఠకులకు కొన్ని మార్గదర్శకాలు

ప్రాచీన భారతదేశ చరిత్రను అధ్యయనం చేసే విద్యార్థులకు ఒక పాఠ్యగ్రంథంగా ఈ పుస్తకాన్ని రూపొందించడం జరిగింది. దీని ప్రణాళిక, నిర్మాణం విశిష్టమైనవి. భారతదేశంలో ఇటువంటి ప్రయత్నానికిదే ఆరంభం. భారతదేశపు గతచరిత్రను సరళమైన కథనశైలిలో బహుముఖంగా, విపులంగా వివరిస్తుందీ గ్రంథం. గ్రంథ నిర్మాణంలో అనుసరించిన బోధనాత్మక విషయాలు చరిత్ర అధ్యయనాన్ని ఒక ఆలోచనలు రేకెత్తించే ప్రక్రియగానూ, ఆనందానుభూతిని కలిగించేదిగానూ తీర్చిదిద్దాయి.

ఈ పుస్తకాన్ని అత్యుత్తమంగా ఉపయోగించుకోవడంలో మీకు తోడ్పడడం కోసం ఈ గ్రంథంలోని వివిధాంశాలను పరిశీలించడానికి విభాగం ఒక గవాక్షాన్నందిస్తున్నది.

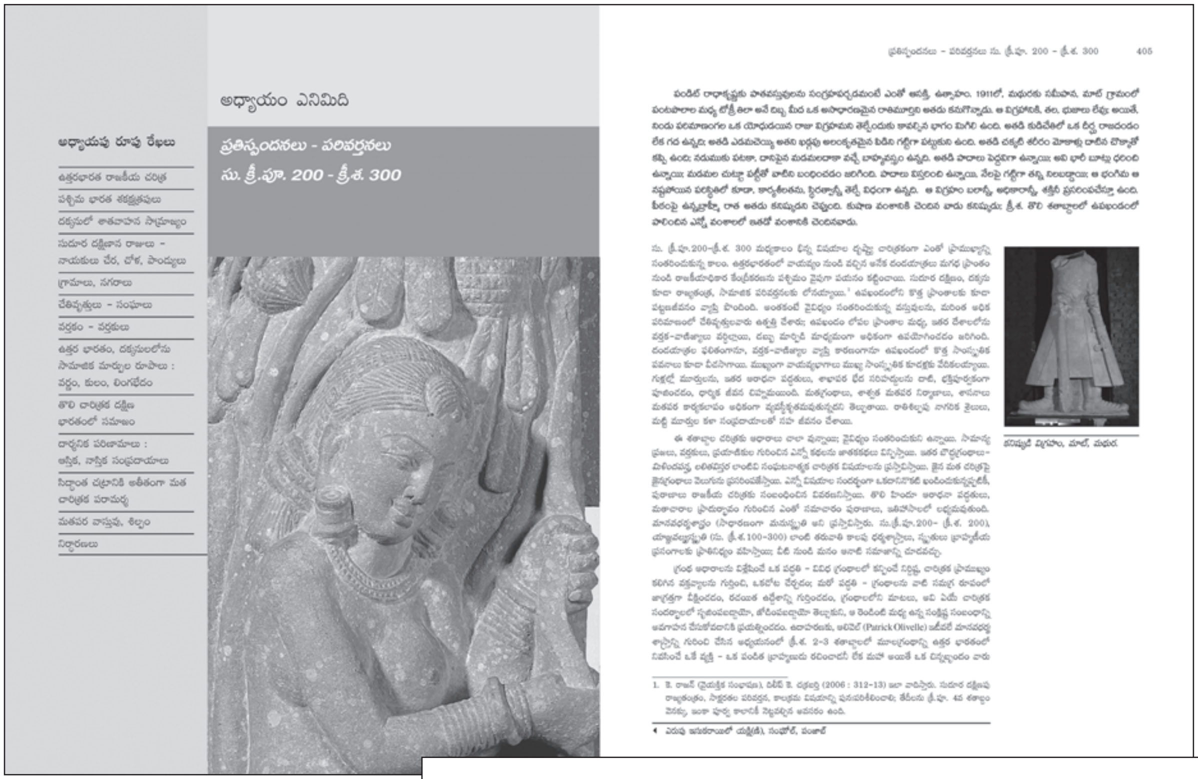
అధ్యాయం ఎనిమిది

ప్రతిస్పందనలు - పరివర్తనలు

సు. క్రీ.పూ. 200 - క్రీ.శ. 300

అధ్యాయపు రూపు రేఖలు

- ఉత్తరభారత రాజకీయ చరిత్ర
- పశ్చిమ భారత శకక్షత్రపులు
- దక్కనులో శాతవాహన సామ్రాజ్యం
- సుదూర దక్షిణాన రాజులు - నాయకులు చేర, చోళ, పాండ్యులు
- గ్రామాలు, నగరాలు
- చేతివృత్తులు - సంఘాలు
- వర్తకం - వర్తకులు
- ఉత్తర భారతం, దక్కనులలోను సామాజిక మార్పుల రూపాలు : వర్ణం, కులం, లింగభేదం
- తొలి చారిత్రక దక్షిణ భారతంలో సమాజం
- దార్శనిక పరిణామాలు : ఆస్తిక, నాస్తిక సంప్రదాయాలు
- సిద్ధాంత చట్రానికి అతీతంగా మత చారిత్రక పరామర్శ
- మతపర వాస్తువు, శిల్పం
- నిర్ధారణలు

ప్రతి అధ్యాయంలోనూ విశాల చట్రంలో భాగంగానే అంశం ఉంటుంది. అది చారిత్రక చర్చనీయాంశాల సమగ్ర దృక్పథాన్ని అందిస్తూ, ఉపఖండంలోని వివిధ భౌగోళిక ప్రాంతాల చరిత్ర సారాంశాన్నీ, వివరాల్నీ ఇస్తుంది. అధ్యాయపు స్థూల నిర్మాణాన్ని దిక్ప్రదర్శనం చేస్తుంది. వివిధ ఆకరాలనుండి తీసికొన్న అధ్యాయాన్ని ప్రారంభించే కథనం అధ్యయన పఠనానికి ఆసక్తి గొల్పడమేకాక, అధ్యయనాంశాల చర్చకు మంచి వస్త్వాధారాన్నిస్తుంది.

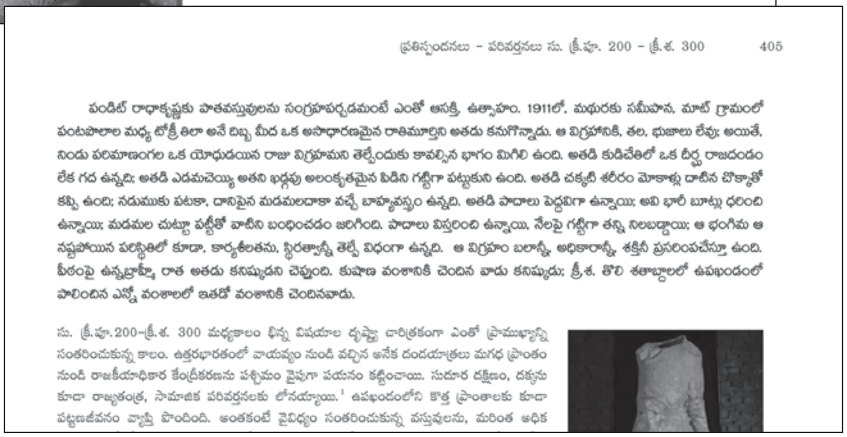
ప్రతిస్పందనలు - పరివర్తనలు సు. క్రీ.పూ. 200 - క్రీ.శ. 300 405

పండిట్ రాధాకృష్ణకు పాతవస్తువులను సంగ్రహపర్చడమంటే ఎంతో ఆసక్తి, ఉత్సాహం. 1911లో, మధురకు సమీపాన, మాట్ గ్రామంలో పంటపొలాల మధ్య టోక్రీ తిలా అనే దిబ్బ మీద ఒక అసాధారణమైన రాతిమూర్తిని అతడు కనుగొన్నాడు. ఆ విగ్రహానికి, తల, భుజాలు లేవు; అయితే, నిండు పరిమాణంగల ఒక యోధుడయిన రాజు విగ్రహమని తెల్పేందుకు కావల్సిన భాగం మిగిలి ఉంది. అతడి కుడిచేతిలో ఒక దీర్ఘ రాజదండం లేక గద ఉన్నది; అతడి ఎడమచెయ్యి అతని ఖడ్గపు అలంకృతమైన పిడిని గట్టిగా పట్టుకుని ఉంది. అతడి చక్కటి శరీరం మోకాళ్లు దాటిన చొక్కాతో కప్పి ఉంది; నడుముకు పటకా, దానిపైన మడమలదాకా వచ్చే బాహ్యవస్త్రం ఉన్నది. అతడి పాదాలు పెద్దవిగా ఉన్నాయి; అవి భారీ బూట్లు ధరించి ఉన్నాయి; మడమల చుట్టూ పట్టీతో వాటిని బంధించడం జరిగింది. పాదాలు విస్తరించి ఉన్నాయి, నేలపై గట్టిగా తన్ని నిలబడ్డాయి; ఆ భంగిమ ఆ నష్టపోయిన పరిస్థితిలో కూడా, కార్యశీలతను, స్థిరత్వాన్నీ తెల్పే విధంగా ఉన్నది. ఆ విగ్రహం బలాన్నీ, అధికారాన్నీ, శక్తినీ ప్రసరింపచేస్తూ ఉంది. పీఠంపై ఉన్నబ్రాహ్మీ రాత అతడు కనిష్కుడని చెప్తుంది. కుషాణ వంశానికి చెందిన వాడు కనిష్కుడు; క్రీ.శ. తొలి శతాబ్దాలలో ఉపఖండంలో పాలించిన ఎన్నో వంశాలలో ఇతడో వంశానికి చెందినవాడు.

సు. క్రీ.పూ.200-క్రీ.శ. 300 మధ్యకాలం భిన్న విషయాల దృష్ట్యా చారిత్రకంగా ఎంతో ప్రాముఖ్యాన్ని సంతరించుకున్న కాలం. ఉత్తరభారతంలో వాయవ్యం నుండి వచ్చిన అనేక దండయాత్రలు మగధ ప్రాంతం నుండి రాజకీయాధికార కేంద్రీకరణను పశ్చిమం వైపుగా పయనం కట్టించాయి. సుదూర దక్షిణం, దక్కను కూడా రాజ్యతంత్ర, సామాజిక పరివర్తనలకు లోనయ్యాయి.[1] ఉపఖండంలోని కొత్త ప్రాంతాలకు కూడా పట్టణజీవనం వ్యాప్తి పొందింది. అంతకంటే వైవిధ్యం సంతరించుకున్న వస్తువులను, మరింత అధిక

బాక్సులు

పుస్తకంలో 5 రకాల బాక్సులున్నాయి. ఒక్కొక్కదానికి ఒక్కొక్క ప్రత్యేక లక్ష్యం ఉంది. చరిత్ర అధ్యయనం, బోధనలలో ఇవి విభిన్న కోణాలను, ముఖ్యాంశాలను అన్వేషించడానికీ, అర్థం చేసుకోవడానికీ ఉపయోగపడతాయి.

చరిత్రకారులు (కొన్నిసార్లు విభిన్న శాస్త్రాల నుండి స్వీకరించినవి కూడా) వాడిన అనేక కీలక భావనలను పరిభాషలను – రాజ్యం, తెగ, వర్గం, కులం వంటి వాటిని – వాటి విశిష్ట, సంశ్లిష్ట 'అర్థాలతోపాటు' కీలక భావనలో వివరించడం జరిగింది.

కీలక భావనలు

వంశానుగత బంధుత్వం, వంశం, తెగ (Lineage, Clan, Tribe)

ప్రాచీన సంస్కృతులను వివరించే సందర్భంలో చారిత్రకులు చాలా సమాజశాస్త్ర పారిభాషిక పదాలను వాడుతూ ఉంటారు. 'బంధుత్వం' అనేది ప్రజలమధ్య, సామాన్యంగా సహజ లేక జీవగత బంధనాల ద్వారా ఏర్పడే సామాజికంగా, సాంస్కృతికంగా గుర్తించిన సంబంధం. ఈ బంధాలు పుట్టుక / పరంపర, (రక్త సంబంధాలు),

మాతృవంశానుగత లేక **బహుళ–వంశానుగత** లేక చుట్టరికపు (Cognatic) బంధుత్వ మంటారు. వీటిలో తల్లి, తండ్రి–ఇద్దరి బంధువులూ చేర్తారు. పితృవంశానుగత, మాతృవంశానుగత వ్యవస్థలు రెండింటిలోనూ రెండోవ్యక్తి బంధువులకు భిన్న సమయాలలో, భిన్నప్రయోజనం కోసం గుర్తింపు ఉంటుంది. ఉదాహరణకు, పెళ్లి,

ప్రాథమిక ఆధారాలు

ప్రాచీన వృక్ష అవశేషాల విశ్లేషణ

ప్రాచీన వృక్ష అవశేషాల అధ్యయనాన్ని ప్రాచీనవృక్షశాస్త్రం (palaeobotany) లేక పురాతత్త్వ వృక్షశాస్త్రం (archaeobotany) అంటారు. విత్తనాలు లేక ధాన్యపు గింజలు లాంటి స్థూల–వృక్ష అవశేషాలు ప్రాచీన స్థలాల్లో లభ్యమవుతాయి; వాటిని శుష్కింపచేయటం (desiccation), జలపూరణం (waterlogging),

ఉపరితలంపై తేలతాయి; అప్పుడు వాటిని సేకరించవచ్చు; మైక్రోస్కోపునుపయోగించి అవి ఏ మొక్కలకు ప్రాతినిధ్యంవహిస్తాయో, లేక అవి అడవిమొక్కలా, పెంపకపు మొక్కలా అనికూడా నిర్ధారించవచ్చు.

మొక్కల అవశేషాలు సూక్ష్మ–వృక్ష అవశేషాల రూపంలోనూ ఉండవచ్చు. మొక్కలోని కొన్ని

చరిత్ర ప్రాథమిక ఆధారాలను గురించి తెలుసుకోవడం, వాటికి అర్థం చెప్పడం చరిత్ర అధ్యయనాన్ని మరింత ఆసక్తి దాయకమూ, కుతూహల పూర్ణమూ చేస్తాయి. చారిత్రిక సిద్ధాంతాలను, వాదాలను అర్థం చేసుకోవడంలో, మూల్యాంకనం చేయడంలో ప్రాథమిక ఆకరాలు ముఖ్యపాత్ర వహిస్తాయి. ప్రాథమిక ఆకరాల బాక్సులు పురాతత్త్వ ఆధార సామగ్రి చిత్రాలను, వర్ణనలను అందించడమేకాక సాహిత్యాధారాలనుండి ఆసక్తిదాయకమైన సమాచారాన్ని రచయితల వివరాలను, శాసనాలు, మూల గ్రంథ ఉద్ధరణల అనువాదాలను అందిస్తుంది.

మరింత చర్చ

మట్టి స్త్రీ బొమ్మలు – సామాన్య స్త్రీలవా లేక దేవతలవా?

ఒకప్పుడు స్థలాల్లో కన్పించిన అన్ని స్త్రీ బొమ్మలకు 'మాతృదేవత'లు అన్న చీటీ అతికించే అలవాటు పండితులకుండేది. అందుకు కారణం – ముఖ్యంగా ప్రపంచమంతటా వ్యావసాయిక సమాజాలలో ఫలన సామర్థ్యం పెంచే దేవతల

ఇలాంటి సమస్యల వెలుగులో 'మాతృదేవత'లు అన్న పారిభాషిక పదాన్ని మరింత తటస్థ సుదీర్ఘ పదబంధం – 'పూజాప్రాముఖ్యతకు అవకాశం ఉండే స్త్రీల బొమ్మలు'– గా మార్చాల్సి ఉంటుంది. అంటే అర్థం ఈ బొమ్మలకు వేటికీ మతపర లేక

వివిధ విషయాలమీద వివాదాస్పద చర్చలతో నిండి ఉంటుంది చరిత్ర. పుస్తకంలో మా సూక్ష్మస్థాయి ప్రధాన కథనంలో ప్రత్యేక అంశాలపై మరింత విపుల దృష్టిని ప్రసరించాం. 'మరింత' చర్చ బాక్సులు అనేక పొరలలో ఉన్న మన చరిత్రను అర్థం చేసుకోవడంలో మీ అవగాహనను సుసంపన్నం చేయడమే కాక, సాధారణ ఆలోచనలను, పైపై కథనాలను దాటి మరింత విపులమైన అన్వేషణలవైపు మిమ్మల్ని నడిపిస్తాయి.

ఇటీవలి ఆవిష్కరణలు :

ఇస్లాంపూర్ : శిలా పరికరాల తయారీ కేంద్రం

ఓ చిన్న సెలయేరు కమ్మహల్ల హంసగి లోయ వాయవ్య దిశగా వర్ష ఋతువులో ప్రవహిస్తూ వుంటుంది. దానికి సమీపాన ఉన్న గ్రామమే ఇస్లాంపూర్ (గుల్బర్గా జిల్లా, కర్ణాటక). ఇక్కడ ప్రాచీన శిలా పరికర స్థలం, సెలయేటి ఒడ్డున గ్రామానికి వాయవ్యంగా 2 కి.మీ. దూరంలో ఉంది. ఆ స్థలం వ్యాపించి ఉన్న ప్రాంతం 7,200

పరికరాలు, గోకుడు పరికరాలు. పూర్తికాని పరికరాలు అధిక సంఖ్యలో లభ్యమయితే, పూర్తయినవి సాపేక్షికంగా కొద్ది సంఖ్యలోనే ఉన్నాయి. స్ఫటిక, అగ్గిరాయి, ఛెర్ట్‌ల వంటి కఠిన శిలలతో తయారయిన భిన్న పరిమాణాల సుత్తిరాళ్లు ఉపరితలంపైనా, తవ్విన పొరల్లోనూ అధిక సంఖ్యలో కన్పించాయి. రాళ్లు తవ్వినట్టు, రాతి పరికరాల తయారీ

చారిత్రిక జ్ఞానం నిరంతరం అభివృద్ధి చెందుతూ ఉంది. కొత్త ఆవిష్కరణలు గత చరిత్రపట్ల మన దృక్పథాన్నే మార్చేయవచ్చు. 'ఇటీవలి ఆవిష్కరణలు' బాక్సులు కొత్తగా కనుగొన్న తాజా అంశాలవైపు మన దృష్టిని ఆకర్షిస్తాయి. ఈ ఆవిష్కరణలకు దారితీసిన పరిస్థితులను, వాటిని కనుగొన్న వ్యక్తులను పరిచయం చేస్తాయి. భారతదేశ తొలినాటి చరిత్ర గురించిన మన అవగాహనపై ఈ నూతనావిష్కరణల ప్రభావాన్ని వివరిస్తాయి.